

at marktidsele er så sejlivet og vanskelig at trække op, fordi den på spidsen af hver rod har en gylden knap på størrelse med en ært (6). Tidsele sagde spottende til kløvereren: fornylig var der en *svisser* (omløbende person), nu ligger *æ smær* i sorten jord, jeg står endda kækt på min rod! = kløvereren faldt for leen, men tidsele overlevede (Jylland; 7).

Thyboen betragtede agertidsele som det værste ukrudt – »på mange steder ses en hel skov af tidsler, så man skulle tro sig hensat til Sydamerikas sletter, så store og tætte er de« (1822; 8). 25. oktober 1881 påbød regeringen i Slesvig samtlige land-, have- og skovbrugere samt jernbanebestyrelser at udrydde tidslerne indenfor en fastsat periode (9). I en landbrugsordbog 1881 er tidslernes bekæmpelse omtalt på seks sider (10). 1922 udsatte Det kgl. Landhusholdningselskab indtil 2000 kroner i belønning for den bedste anvisning til at bekæmpe agertidsele (11).

I kornhøsten skulle den mejende karl sørge for at fjerne horsetidsele, glemte han det eller overså én og pigen, der gik bagefter og samlede op, fandt den, skulle han give hende en *hed(e)vig* = fastelavnsbolle eller (Kegnæs) *pillekok* = småkage for hver kurv på planten; men båndt hun den uopdaget med i neget, skulle hun give ham dusøren (Åbenråegn, Als; 12) sml. s. 252. Man stillede gerne nogle store tidselhoveder oven i »høstkællingens« hoved (Kirke Stillinge ved Slagelse; 13). En aften efter høst blev holdt *ævregilde* (NFalster), mikkelsaften 28/9 samlede man til midaften og kaffepunche (Møn) – begge steder for at »drikke tidslerne ud« (af fingrene); der skulle tit mange snapse til – fik man en torn i fingeren, hed det: lad den bare sidde til mikkelsaften, så drikker vi den ud (14), men den kunne da være blevet til en »vorte« (15). »Tidselgildet« var på Falster øgenavnet til høstgildet på gårde med særligt mange tidsler i kornet (16).

Helt uden værdi for landmanden var tidslerne dog ikke, kvæget åd dem gerne, og et gammelt mundheld lød: tidsele er koens *hvedestrud* = lille stykke hvedebrød (17); kørerne sagde: giv mig *stint* (tidsele) i *æ hø*, så får I smør i jeres *grø(d)* (VSlesvig, Agerskov; 18); tidsele i *æ hø* de gi'r smør på *æ brø(d)* (Sønderjylland; 18) – med tidsler havde høet en større foderværdi, de trives ikke på mager jord og dårlige enge. »En tidsele i en *orebås* (ore = ikke opædt foder) er lige så sjælden som en mø i brudeseng« (Espe Fyn; 19), for et læs tidselore og et pund myggefedt kan

man købe Kalø herregård, Ørumgård eller hele Skanderborg (20) = da kørerne er glade for tidsler og intet levner, var det ene lige så svært at skaffe som det andet.

Hvor på hvilende agre fandtes store mængder tidsler, mente man, at de gødede jorden til byg og øgede høsten af rug til foder (Bornholm 1700-t; 21). Ældre landmand i Hvejsel sogn nordvest for Vejle var nærmest glad for tidslerne, »de stiver kornet af«, sagde han (22), og talrige tidsler et bestemt sted kunne vise, at her fandtes mergel i undergrunden (1822; 23), »hvor der kan gro tidsler, kan også gro andre ting« (Tåning ØJylland; 24); blind mand i Sønderjylland ville ikke købe en gård, thi på jorden kunne han ikke fornemme hverken tidsler eller muldvarpeskud (25). Et sted med samlet gruppe af særlig store tidsler også i sommertørke viser med temmelig stor sikkerhed, hvor man kan finde vand (sydfynsk brøndgraver; 26).

Udyrket jord bærer torn og tidsele; man plukker ikke figen af tidsele; hvor man end tager på tidselen, så stikker den (Peder Syv 1682; 27). Tre ting er hvasse: torn, tidsele og ond kone (Thy; 28).

Det er gjort med tidsele og *vændret* (flettet) med *gråbone* (bynke) – siges om noget, der er blevet dårlig udført; du skal ha' tidselolie og nældefedt, det er godt for skvalderbetændelse – siges til snakkesalig kælling; han skulle gå på Bederslev fælled og bide tidsler – om person, man ønsker ilde medfart (29). – Tidslerne stikker ikke *efter midsommer* [men dog i fingrene!] (30). – *Tidselgartner* og *tidselkandidat* er øgenavne til henholdsvis gartner og landvæsenselev (31).

LITTERATUR: (1) 941c 166f; (2) 443 255; (3) 57b 1808,551f (Tunø); (4) 865 71; (5) 699b 48; (6) 359 17,1907,176; (7) 488f 3,122; 228e 3,791; (8) 201 347f; (9) 939 1881.2,262; (10) 510 6; (11) 65 19/12 1922; (12) 885 12,1935–36,158; 159 1909,156; 944b 45; 228e tb. 221; (13) 642 41; (14) 546 10,1922,54; 885 11,1934–35,48; (15) 830 8,122; (16) 806h 142; (17) 842b 1840,72; 586 1,547; (18) 783b o.1870; sml. 482b nr.1256; 228e 3,791; (19) 519 110; (20) 830 5,22; 228e 2,636; 488d 350,510,512; (21) 942 50; (22) 405 29; (23) 136 118; (24) 228e 3,791; (25) 783b o.1870; (26) 634 12149; (27) 878 1,312,326,384; (28) 198 32; (29) 488d 350,490; (30) 520 11; (31) 85 94, 85b 85.

GÅDER OG VARSLER

Der står en knægt på marken dækt, · hans klæder er skåret i tusind konfekt, · hvad er det for en knægt? (1). – Der står en knægt på marken

Lensmand Flemming Ulfeldt er flankeret af en blomstrende tidsel. Maleri af Karel van Mander. Det nationalhistoriske Museum Frederiksborg.

Fægt, · hans klæder er skåret i tusind komma dægt, · hvad er det for en knægt? han kan stik' og slå · med en rød kabuds på (kabuds = mandshue med øreklapper) (Sønderjylland; 2). Hvem kan stikke og stå med en rød kasket på? (Anholt; 3). Hvad er det, der stikker i græsset og står med en lådden kabudse på? (Lolland 1866; 4); hvad er det, der kan stikke og stå og har en lådden kabuds på (5). Jeg véd en lille ting, jeg kan bedække den med min hånd, det kan stikke, det kan stå, det har en lille rød kalot på. Hvad er det, der kan stikke, men ikke springe, kan slå, men ikke gå, og som bærer en rød tophue? Hvad er det, der står på marken med en rød hue på? (Langeland). Hvad er det, der står på ét ben, har nåle rundt om og en rød hue på? (Bogø). Hvad er det, der kan stå og ikke gå, *vikk'*, men ikke sidd', stikk', men ikke bid' og er grøn over al sin krop med en rød top? Der kom en kompani i vort land, han kan stå, men ikke gå, han

kan stikke, men ikke slå, med en bitte rød hue på. Der kommer nogen her til lands, det kan både stikke og stå, og det har en rød kabudse på, og det kan man holde inde i sin lille hånd (1). Jeg véd et lille land, jeg kan dække med min hånd, det kan stikke, det kan stå, det har en lådden hue på, slår jeg til den, ryger den af [o: de fnuggede »frø«] (6). Der står en mand ude i marken med to røde hoser, han kan både stikke og stå, han kan ingen vegne gå (1). Rød som en rose, også lådden, kan stinge, men ikke springe, stå men ikke gå (6). Jeg kan stikke, men ikke bide, jeg kan stå, men ikke gå (Bornholm; 7). Lille Florlette · fløj over en slette, · hun var lådden som et får · og havde aldrig et hår (1).

Når tidselen ryger (frugterne flyver bort) er fåremælken god (1841; NVSjælland; 8). Af tidselernes højde ser bonden, om vinteren bliver hård eller mild (MSjælland; 9). Har september tidsler med hoveder store, · et smukt efterår vil man spore (10). St. Ægidius' dag 1/9: mange tidsler med hoveder store, osv. (NFyn; 11).

LITTERATUR: (1) 488n 133f; (2) 885 2,1925-26, 138; (3) 488e 125; (4) 546 34,1946,90; (5) 830 1,1884, 13 og 2,130; (6) 830 9,1888,45,95,173; (7) 822 26; (8) 605 296; 253 1917,121; 914 1,246; (9) 161 1906/23: 393; (10) 562 149; (11) 161 1906/23:936.

LÆGEMIDLER

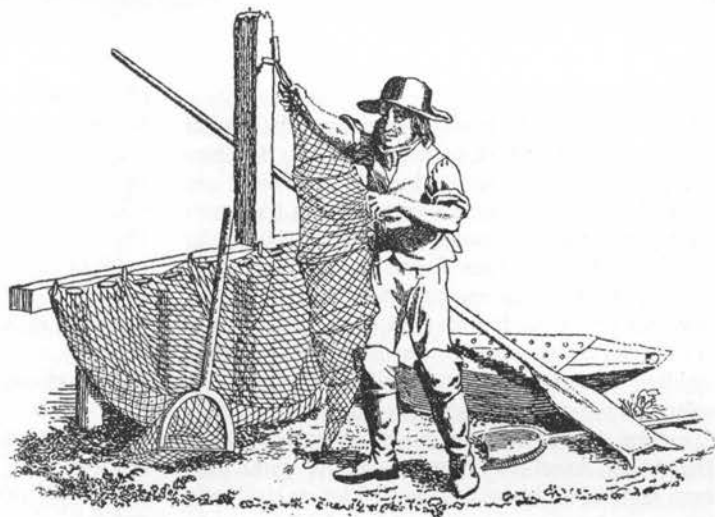
Agertidselen har ry for at være blodrensende (1889; 1). Gigtpatienter skal drikke te af tørrede tidselblade (SSlesvig; 2) og astmapatienter lægge tidseldun i hovedpuden (3); eddikeafkog af »eng-tidsels« rod holdes ved smertende tand (4), på »bylder i rumpen« lægges et plaster af friske knuste rødder af tidsel og tormentil (5). Den, som pisser på en tidsel, får sting i sit liv (Ulfborg VJylland; 6).

Roden kan anvendes mod hestens forfangenhed (7). Gæssene holder sig raske, hvis de får grøn hakket tidsel blandet i mask (1779; 8), for diaré skal de have hakket tidsel blandet med tør boghvede og lidt bølgeaske (1793; 9) eller med bygskrå (1806; 10).

Vandudtræk af kærtidsel (hele planten) er på Færøerne drukket mod blærelidelser (11).

LITTERATUR: (1) 939 1889.1,332; (2) 161 1906/23: 3335; (3) 107 1963; (4) 82 82; (5) 488 o 120 120; 328f 1,206; (6) 161 1906/23:2515; (7) 83 110; (8) 194 2, 1790,475; (9) 792 3,220; (10) 675 7,319; (11) 752 67.

*Fisker ved sin ruse. Stik af
 Jeppe Sonne i J. A. C. Loehr:
 Første Billed- og Læsebog, 1805.
 Nederst: Tidsler blev også
 anvendt til svinefoder.
 Illustration fra »Fortællinger
 og Vers for Børn udgivne af
 Ingeborg«, København u.å.*

ANDEN ANVENDELSE

Om foråret skal de flæde stængler af horsetidsel kunne spises og kåltidselens blade bruges som kål (1806; 1), unge spirer og blade af kåltidsel kan spises som salat, kål eller spinat (2).

Horsetidsel o.a. tidselarter anvendes som svinefoder (jf. navne s. 252). Man plukkede »mælketidsel« (= svinemælk, *Sonchus*) til gæslingerne (Bornholm o. 1890; 3).

Fnuggene af horse- og agertidsel kan bruges til polstring, af kåltidsel blandet med uld til hattefilt (1806; 1). Folk plukker tidseldun til en købmanskone i Hesselager SØFyn, hun stopper dem i vuggepuder og -dyner (o. 1890; 4).

Kåltidsel farver gult (1). Tidsler og bynke føres hjem til brændsel (Bornholm 1777; 5). Tørret tidselrod blandet med melstøv og formet som kugler kan lokke fisk til rusen (Danmark? 6). Af høje tidsler laver drenge pusterør til skiveskyd-

ning (Uggerslev NFyn; 7). Store tørrede kurve af horsetidsel bruges som vasepynt ved juletid (VLolland; 8).

Pigerne kan finde på at lægge en »galtidsel« under lagnet i karlens seng; men karlene gør det samme i pigekamret, når de se deres snit til det (Thy o. 1900; 9).

Læsetræet til »midsommerkosten« bliver lørdagen før St. Hans dag omsvøbt med tidsler, så kan heksene ikke stjæle det om natten (Sæd ved Tønder; 10).

Kærtidsel lægges på Færøerne i sengen eller madrassen mod lopper (11).

LITTERATUR: (1) 398 1806,735,739; (2) 712 49; (3) 449 1950,24; (4) 634 14741; (5) 733 46f; (6) 670 (tillæg) 1,1801,9 jf. 10; (7) 634 11991; (8) 107 1946; (9) 634 12181; (10) 161 1906/23:3122; (11) 752 99.

PROSA OG POESI

(Agertidslen) med de champagnefarvede frødund samlede i kurven som malerpensler (a); den blege, galdefarvede høstidsel [kåltidsel] viser sig på våde steder, den ser ud som om den har groet i en kælder (b) *Johannes V. Jensen* (1); ranke kærtidsler med violette faner på de slanke lanser (a), store tidsler med strittende morgenstjerner som for at holde orden på mængden; falanker af sværtbevæbnede harniskklædte tidsler; vældige tidslers lette fnug sejler som båret af solstrålerne rundt i stilheden (b) *Achton Friis* (2); dens frø flyver som den letløbende sladder. Ingen véd, hvor det kommer fra, det sejler gennem luften i de klare høstdage så let og strålende som en vittig, morsom, onskabsfuld bemærkning; men dér, hvor det falder til ro, slår rod, dér kan det volde ubodelig skade *Jens K. Jørgensen* og *K. Hee Andersen* (3).

H. C. Andersen fandt ved Basnæs 1869 et pragt-eksemplar af en tidsel, »jeg måtte tegne den ned i en digtning«, og kort efter skrev han eventyret »Hvad tidselen oplevede«.

Forhærdede tidselgemytter · så stive som torne og støtter, · hvi holder I Eder så ranke, · I stoltheds fordærvede tanke! *H. A. Brorson* 1732. I en krog i haven står du · simpel, grå, forskudt, beskeden. · Kun et glimt af solen du får · i dit fordringsløse Eden *Hans Hartvig Seedorff* (4). Tidselen hilser · og svinger sin røde hat *Axel Holst* (5); se tidselen, hvor den knejser · og soler sin kalot; · den stolt sit hoved rejser · som markens vilde drot *Ole Olsen* (6), med knejsende holdning i sin pansrede dragt · stod en kæmpe-mæssig tidsel ved leddet vagt *Peder R. Møller*

Illustration af Lorenz Frölich til H. C. Andersens eventyr »Hvad tidselen oplevede«.

(7). Hvilke tidsler, strunke som drabanter! · Hvert et blad af irgrøn kobber skåret. · Frøet dog i sine stive kapsler · er så blødt og hvidt som uld på fåret *Otto C. Fønss* (80). Søens ensomme vind omhvirvler tidselens skæg *St. St. Blicher* 1807; tidseltoppen dunes, · som om det var til bomuldshøst, · og hasselnødde bruner · til alle småfolks lyst *Chr. Richardt* (9). Agnes var så lys og skøn og let · som et tidsel fnug *Nis Petersen* (10).

Harald Herdal, Tidsel (11).

LITTERATUR: (1) a 433x 47; b 433s 103; (2) a 269 3,323; b 269b 62,119,131; (3) 462 73f; (4) 821f 6; (5) 395 27; (6) 686 53; (7) 627 49; (8) 283e 66; (9) 766e 91; (10) 715b 100; (11) 370d 88-91.

Korbendikt, *Cnicus benedictus*

Tidsellignende, indtil 40 cm høj og stærkt forgrenet plante med lancetformede, bugtede, groft takkede og tornede blade, der kan være noget uldhårede og klæbrige; de store bleggule kurve er næsten skjult af højblade; mellem kurvbladernes pigge sidder en spindelvævsagtig filt.

Hjemmehørende i det østlige Middelhavsområde og herfra af benediktinermunke ført som lægeplante over Alperne og nordpå, hos os blev den sandsynligvis dyrket i Valdemartidens klosterhaver (1). Den nævnes 1609 som sæt i Antvorskov have (2), o. 1650 dyrkes den i haverne og det oplyses, at vintappere sjældent eller aldrig fremstiller bittervine uden at bruge denne urt (3), o. 1830 blev den nogle steder i VJylland dyrket til lægedom og ølbrygning – blandet med halvt humle var den »behageligere end malurt« (4).

Korbendikt, kardobenedikt slutningen af 1400-t-1912 betyder 'den velsignede tidsel', anvendt mod mange sygdomme (se nedenfor) jf. *velsignet tidsel* 1648-1887, *hvid bendikt* slutningen af 1400-t, 1514, roden er hvid i modsætning til den anden »bendiktsurt« = febernellikero (bd. 3), *lægetidsel*, *apotekertidsel* og *dokortidsel* o. 1870, *benediktinertidsel* 1912ff, Bornholm (5), frøene kaldt *Kristi kærner* (Hjørring; 6).

LITTERATUR: (1) 104 31; (2) 296 17,1901,266; (3) 697 1648,188; (4) 320b 1833,161; (5) 689 1,377f; (6) 348 63.

LÆGEMIDLER

Kildeskrifternes benedikt, benediktsurt etc. kan også gælde febernellikero bd. 3.